

A MULTILATERÁLIS EGYÜTTMŰKÖDÉS ÉS A XXI. SZÁZAD KIHÍVÁSAI

Simai Mihály¹ akadémikus

XXI. századot sokan a növekvő BIZONYTALANSÁG évszázada jelzővel látták el az ezredfordulón, 8 évvel ezelőtt. Azóta a világfejlődés kilátásai még kuszáltabbá, ellentmondásosabbá váltak. A hidegháború befejeződése nyomán valóban új és sok tekintetben példátlan lehetőségek és remények bontakoztak ki többmilliárd ember számára. 2008-ra ezek jórészt szertefoszlottak, megoldatlan globális problémák, feszültségek, növekvő egyenlőtlenségek és kaotikus viszonyok árnyékolják be a jövő kilátásait bolygónk jelentős térségeiben. Az új feltételek és kihívások határozzák meg a fejlődés útjait. **Az emberiség fejlődése ismét sajátos útelágazáshoz érkezett. Az egyik irány a világgazdaság fejlődéséből a tudományos és technikai vívmányokból, az információs forradalom globális terjedéséből, az élelnívó és az egészségügyi viszonyok javulásából, globalizálódás és a kölcsönös függőség kedvező kihatásainak erősödéséből fakadó lehetőségek közös kiaknázása, egy nagyobb szolidaritásra, érdekközösségre és humanista értékrendre épülő nemzetközi rendszerben. A másik irány a megoldatlan demográfiai, politikai és gazdasági problémák szaporodása, régebbi válsággócok fellángolása és újak megjelenése, a nemzetközi terrorizmust kiváltó okok és tényezők erősödése, a tudományos és technikai fejlődés nem kívánatos mellékhatásainak kezelhetetlenné válása. Az alternatív fejlődési irányok lehetőségének ellenére nagy valószínűséggel meghatározhatók bizonyos közös tendenciák, közös rendezőerők.** Az új geostratégiai feltételek, a változó unilaterális és multilaterális hatások, a gyors globális technikai fejlődés, a termelés és a világkereskedelem súlypontjainak módosulásai, a megváltozott és tovább bonyolódó érdekviszonyok, egyensúlyi zavarok és jelentős szerkezeti változások radikálisan módosítják Magyarország világgazdasági környezetét is. Magyarország az eddigiekben nem tudott felzárkózni a fejlett országok közé, közepesen fejlett ország maradt, vagyis lényegében a világ államainak ugyanabba a kategóriájába tartozik 2008-ban is, mint 1900-ban, 1950-ben és a rendszerváltás évtizedében. Fejlődésének kilátásait az átalakuló világban belső és külső, politikai, társadalmi és gazdasági tényezők befolyásolják. Ezek elemzése arra utal, hogy képességei összességében romlottak a gyors és hatékony alkalmazkodásra világfejlődésben végbemenő változásokhoz. Az ország ugyanis ismét (történelmében nem először) lényegében nem használta ki azokat a lehetőségeket, amelyek a rendszerváltással összefüggésben adódtak. Sok olyan előnyt, amelyeket 1968 után szerzett a rendszer korábban kezdődött és

---

¹ SIMAI MIHÁLY akadémikus, a Világgazdasági Kutató Intézet kutatóprofesszora, a Budapesti Corvinus Egyetem egyetemi tanára, a Magyar ENSZ Társaság elnöke

nagyobb mértékű piacosodása, a mezőgazdaság jobb versenyképessége, társadalmának viszonylagos nyugalma, a nemzetközi gazdaságba történt nagyobb integráltsága és a nyugati világ kedvező magatartása következtében, fokozatosan elvesztette, intézményrendszere nem elég hatékony. A rendszerváltással kapcsolatban szükségessé és indokoltá vált reformok többsége nem valósult meg. Az ország teherbíró képességét meghaladták bizonyos kormány-programok. Tudományos és oktatási bázisa gyengült. A világban ható új rendezőerők és érdekviszonyok, amelyek a nemzetközi fejlődés főbb irányait meghatározzák, a fentiek miatt is keményebb kihívást jelentenek Magyarországnak, mint a számos más, a vele hasonló fejlettségi szinten álló rendszerváltó államok számára, amelyek alkalmazkodóképessége javult.

A multilaterális együttműködés a XXI. században

A XXI. században a működőképes világrend fenntartásában, illetve ennek erősítésében nélkülözhetetlen szerepet játszanak a nemzetközi, államközi multilaterális szervezetek. A multilateralizmus olyan intézményesített, szervezett együttműködési forma, amelyik az egyoldalú nyomással vagy kényszerrel (unilaterálisan) vagy kétoldalú (bilaterális) megállapodásokkal szemben három vagy ennél több ország kapcsolatait általánosan elfogadott elvek és szabályok alapján hangolja össze. A multilaterális együttműködési szervezetekben résztvevő államok kapcsolataik meghatározott területét a kölcsönösség alapján, azonos módon kezelik, és ezek menedzselését az egyes államok helyett közösen fenntartott intézményekre bízzák. Az államok számának szaporodása és kölcsönhatásaik erősödése miatt rendkívül fontossá vált számos területen az államok együttélésének biztosíthatósága szempontjából a multilaterális nemzetközi szabályozás. A multilateralizmus bővülése sokoldalúan befolyásolja a nemzetközi jogrendszert és az államoknak, mint intézményeknek feladatait. A nemzetközi szervezetek hatása a globalizációs folyamatokra többirányú. Igyekeznek a globalizáció folyamatait áttekinthetőbbé, szervezettebbé tenni, nemzetközi megállapodások, közösen kialakított magatartási szabályok, szabványok és normák segítségével csökkenteni a folyamatok alapvetően kaotikus jellegét. A versengő együttműködés menedzselésének feladata magában foglalja olyan mechanizmusok kialakítását, amelyek segítségével enyhíthetik a növekvő egyenlőtlenségek következményeit, valamelyest erősíthetik bolygónk gazdasági biztonságát, előmozdíthatják a globális problémák (környezet, népesedés, szegénység stb.) közös kezelését, s javíthatják a szegény országok lehetőségeit. A közös gondok közös menedzselésének fogalmára az angol nyelv a "global governance" kifejezést használja, amit világ közös menedzseléseként lehetne magyarra fordítani. (A kormányzás erre túl erős kifejezés lenne.) A nemzetközi multilaterális szervezetek egy része globális. Ezek közé tartozik mindenekelőtt az ENSZ „család”, amelyik a Világszervezet központi szerveit és szakosított intézményeit jelenti, beleértve az ENSZ-hez kapcsolódó

Világbankot és a Nemzetközi Valutaalapot, valamint az ENSZ keretein kívül működő Világkereskedelmi Szervezetet.

A globalizáció erősíti a funkcionális és transznacionális kapcsolatokat és sokoldalú együttműködési hálózatok kialakítását a világgazdaság vállalati és államközi viszonyaiban. Ösztönzi bizonyos normák, szabályok, tevékenységek és intézmények hasonlóná vagy azonossá válását különböző országokban és térségekben. Hozzájárul ugyanakkor a különbözőségek, a különbségek növekedéséhez is. A különbségek alapjait az érdekviszonyok, a méretek, a folyamatokból élvezett előnyök és a hátrányok egyenlőtlen megoszlása alkotják. Ezek más, az identitáskeresés új törekvéseivel együtt erősítik az érdekek területi dimenzióit, a globalizáció technikai, gazdasági és funkcionális erőivel szemben. Sajátos lokalizációs és dezintegráló erőket szülnék és esetenként erősítenek.

Ezek közé tartoznak a regionalizációs törekvések is, amelyek a XX. században már megerősödtek, s intenzitásuk valószínűleg a XXI. század belátható évtizedeiben sem csökken. Regionális szervezeteket a globális nemzetközi szervezetek keretében is alapítottak. Az egyes kontinenseken, az adott földrész államainak együttműködésben különleges szerepet játszanak az ENSZ regionális gazdasági bizottságai. Ezek feladata a földrész országai között gazdasági együttműködés, gazdasági integráció elősegítése, a termelés, a kereskedelem, az infrastruktúra és a pénzügyek területén, valamint a kapcsolatok fejlesztése világ más térségeivel. Öt regionális gazdasági bizottság működik: az ENSZ Afrikai Gazdasági Bizottsága (1958-ban alapították, s 52 tagja van). Az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága (1947-ben hozták létre. Tagjainak száma 54. Az USA és Kanada, valamint a Szovjetunió utódállamai is tagjai.) Az ENSZ Latin-Amerikai és Karib térségi Gazdasági Bizottsága (1948-ban alakult. 41 tagja és 6 társult tagja van.) Az ENSZ Ázsiai és Csendes óceáni Gazdasági és Szociális Bizottsága (1948-ban alakult, 48 tagja és 10 társult tagja van.) Az ENSZ Nyugat-ázsiai Gazdasági és Szociális Bizottsága (1973-ban alakult, s 13 tagja van). Az ENSZ szakosított intézményei közül néhány ugyancsak létrehozott regionális testületeket. Ezek azonban az adott szervezet részeként segítik az adott területen (pl. egészségügy, mezőgazdaság és élelmezés) a regionális együttműködést.

A regionalizmus és az EU

A regionalizmus, éppúgy mint a globalizációs folyamat háttérben sajátos eszmerendszerek is kialakultak, gyakorlatilag minden földrészen. A pán-európaizmus, a pán-afrikanizmus pán-amerikanizmus vagy az arab egység fejlődése általában azt hirdetik, hogy az adott térség regionális egyesülése jótékony hatással lesz a földrész népeinek és az egész világnak a jövőjére. Konkrét tartalmuk függ a háttérükben álló politikai érdekektől és céloktól.

A világ legjelentősebb regionális integrációs szervezete az Európai Unió. Az EU tagság a Magyarország jövőjét formáló tényezők között radikális változásokat hozott. Az EU nemcsak az európai térség központi jelentőségű

szervezete, növekvő fontosságú tényezője és ösztönzője a globálisan integrálódó világgazdaságnak. Az EU-nak mint gazdasági hatalmi tényezőnek, mint a nemzetközi viszonyok egyik tényleges fő szereplőjének globális jövőjét azonban nem lehet egyértelmű, egysíkú folyamatként prognosztizálni. Azok a megközelítések, amelyek az államok egyszerű összeadására és a bővülés folyamataira vagy a statisztikai halmazokra építve jellemzik jövőjét szükségképp hibásak. Különösen lényeges annak megértése, hogy az EU jövője nem vonatkoztatható el tagállamainak, mindenekelőtt vezető hatalmainak érdekviszonyaitól. Mint közismert az európai integráció, a két hagyományosan versengő európai hatalom, Franciaország és Németország megbékélése és együttműködése révén vált lehetővé. Az integráció egybevágt az USA politikai és gazdasági érdekeivel is az adott fejlődési szakaszban. Azóta a belső hatalmi egyensúlyi viszonyok és a külső feltételek is változtak. Az EU a belső hatalmi csoportok és érdekek alapján lényegesen diverzifikáltabb lett. Az EU egyre inkább olyan geopolitikai térség is, amelyben a globális középhatalmak láthatóan igyekeznek sajátos érdekeiket a szomszédságpolitikával vagy a bővítéssel érvényesíteni, s eltérő módon reagálnak világgazdasági és politikai folyamatokra és eseményekre. A térség továbbra is fontos partnere az Egyesült Államoknak, de egyben növekvő mértékben versenytársa is.

A hatalom kérdéseivel foglalkozó szakemberek számára egyértelmű, hogy az EU keretében, ha egy állam, különösen egy jelentős tényező, mint pl. Franciaország, Anglia vagy Németország, a saját hatalmi preferenciák követése nem előnyös az integráció szemszögéből. Új fogalom, a „gazdasági patriotizmus” megjelenése, amely azt a törekvést takarja, hogy az Unió jelentős államai nemzeti gazdasági érdekeiket érvényesítsék és erősítsék belső politikai stabilitásukat, arra utal, hogy vannak ilyen törekvések. Az EU jelenleg a nemzetek feletti és a nemzeti alapon történő döntések kombinációja. Azok az államok, amelyek nagyobb mértékben képesek befolyásolni a szupranacionális döntéseket, képesek arra, hogy biztonsági és külpolitikai érdekeiket is jobban érvényesítsék ezen keresztül. A nagyobb államok erős lobbikként működhetnek, különösen költségvetési témákban, az újra elosztási folyamatban, a bővítésben és mélyítésben. Nyitott kérdés az is, hogy az EU keretében vannak-e megfelelő biztosítékok annak megakadályozására, hogy a kisebb államok valamelyik nagyobb EU tagállam kliensállamává váljanak?

Előadásom keretében áttekintést adok a XXI. század e szakaszában ható nagyjelentőségű és a világfejlődés távlatait meghatározó tényezőkről és a fejlődés kilátásairól, amelyek a multilaterális együttműködés napirendjén szereplő legfőbb témák hátterét alkotják.

A világkapitalizmus globális rendszere

A XXI. század első évtizedére a legátfogóbb és különösen jelentős következményekkel járó átalakulás a globális társadalmi viszonyokban ment

végbe. Lényegében a magyar társadalom sem fogta fel a maga egészében, hogy a XX. század utolsó szakaszában, nyolc évtized után, a kapitalizmus újra globális rendszerré vált, s azt sem értette meg, hogy Magyarország hol helyezkedik el ebben a rendszerben, és a kialakuló magyar kapitalizmus még formálódó érdek és értékviszonyai hogyan hatnak a magyar társadalom jövőjére.

A XXI. század elejére kialakult globális kapitalista rendszer nem statikus. Sok tényező hatására formálódik. Néhány jellemzője azonban megfogalmazható.

Ez a globális rendszer több területen is különbözik pl. attól a kapitalizmustól, amelynek egységét először az októberi forradalom törte meg, majd a második világháború után végbement társadalmi és hatalmi változások hatásai formáltak. A XXI. század globális piacgazdaságát kutatásaimban "szuperkapitalizmusként" jellemeztem a következő tényezők alapján:

A tulajdonviszonyok koncentrációja példátlan méreteket öltött. A XX. század második felében radikálisan megváltoztak a rendszerben a tulajdonviszonyok. Nőtt a gazdagok száma. A világon a XXI. század elején 7,2 millió ember él, akinek vagyona 1 millió dollár felett van. Ezek ellenőrzik a világ tőkéjének egyharmadát, összesen kb. 88 billió (nyolcvannyolcezer milliárd dollárt). A dollár-milliárdosok száma 425, s közülük 274 él az Egyesült Államokban.² Oroszországban 14 oligarcha tulajdonában van az iparvállalatok 40%-a.

A „Világvagyon Jelentés” szerzői szerint 1986-2000 között a milliomosok száma Ázsiában 600%-al, Európában 410%-al, Észak Amerikában 300%-al, a Közel-Keleten 210%-al, Latin Amerikában 220%-al és Afrikában 190%-al nőtt. Megoszlásuk a következő volt a kontinensek között:

Észak-Amerika	32,7%
Európa	26,8%
Ázsia	18,2%
Latin-Amerika	12,3%
Közel-Kelet	4,8%
Afrika	1,9%

Forrás:World Wealth Report:MerrillLynch/ Cap Gemini Ernst and Young.New York. 2001.

A világ milliomosainak és milliárdosainak túlnyomó többsége aktív üzletember maga is. A milliomosok és milliárdosok egyik nagy „gondja” vagyonuk menedzselése. Ez nemcsak a befektetések jellegére és szerkezetére vonatkozik, hanem arra is, hogy miképpen tudják adóikat minimálisra csökkenteni.

A nemzetközi piaci viszonyok formálásában 70 000 nemzetközi társaság játszik meghatározó szerepet, amelyek méretei, globális befolyása a kapitalizmus korábbi történetében példa nélkül áll. 800 000 vállalatuk működik 184 országban.

Az államok nemzetközi összefonódottsága, kölcsönös függősége és a verseny globalizáltsága minden korábbinál nagyobb mértékű. Jelentős mértékben

---

² The Economist, June 16 2001.

megnőtt a tőke, az áruk, a szolgáltatások az információk és az emberek mobilitása. A közlekedés, a szállítás és a távközlés technikájának forradalmasodása, költségeinek csökkenése mérsékelte a földrajzi távolság jelentőségét a gazdasági fejlődés szempontjából. Továbbra sem tűntek el azonban a különbségek a tengerektől elzárt szárazföldi államok és a kedvezőbb szállítási feltételekkel rendelkező tengeremlékies között. E tényező különösen jelentős a kevésbé fejlett infrastruktúrájú térségekben.

A XXI. század globális szuperkapitalizmusa lényegesen differenciáltabb is, mint a XX. század elején volt. Különböző típusú kapitalizmusok versengenek a világkapitalizmus rendszerében. A főbb formációk, az észak-amerikai típusú szabályozott szabad piacgazdaság, a Nyugat-Európában kialakult szociális piacgazdaság, az Ázsiában létrejött sajátos kooperatív-korporatív piacgazdaság, a fejlődő világban és a volt szocialista országokban formálódó különböző hibridek. A piaci rendszerekre jellemző egyenlőtlenségek azonban az államok között és az államok keretében történelmileg példátlanok. Az államok keretei között ezek nemcsak a jövedelmek, hanem a vagyonok és képességek megoszlásának hatalmas mértékű egyenlőtlenségén alapulnak.

A globalizáció új szakasza és a világpolitika kérdőjelei

A XXI. század kihívásai között az egyik leggyakrabban emlegetett és rendkívül komplex és ellentmondásos tendencia és folyamat-rendszer a globalizáció. A következő évtizedek során a nemzetköziesedés új szakaszában globalizációs folyamat hajtóerőinek jelentősége tovább nő. Néhány ezek közül pozitív választ képvisel a technikai, gazdasági és társadalmi fejlődés kihívásaira: pl. a nemzetközi együttműködési szervezetek, illetve rezsimek, a transznacionális társaságok, nemzetközi társadalmi szervezetek, míg mások a negatív válasz megtestesítői: szervezett bűnözés, nemzetközi terrorizmus. Egyes esetekben ez utóbbiak államokat is befolyásuk, uralmuk alá vonhatnak. Hangsúlyozni kell ugyanakkor azt is, hogy a nemzetközi rendszerben a globalizációs folyamattal ellentétes irányú érdekek és tendenciák is érvényesülnek. A globalizáció igen fontos feltétele a világpiac további liberalizálásának alakulása. A kommunikációs rendszerek, a közlekedés és szállítás, valamint az áru és tőkepiacok liberalizálásának jövőjétől függ nagymértékben az, hogy a transznacionális társaságok, nemzetközi bankok és különböző típusú vállalkozói hálózatok milyen ütemben lesznek képesek a világgazdaság további integrálódását fenntartani és erősíteni? Képesek lesznek-e ellensúlyozni azokat az erőket, amelyek a szétesést, a decentralizációt és a lokalizálódást ösztönzik? Ezek a tényezők szorosan kapcsolódnak olyan államok és társadalmi csoportok érdekeihez, amelyek a globalizációs folyamat vesztesei. A 2007-ben az Egyesült Államokban kezdődött pénzügyi válság kimenetele, amelyik a szuperkapitalizmus első globális jellegű válságává szélesedett, azért is igen fontos és végeredményben nyitott kérdés, mert részben választ ad majd arra, hogy a rendszer vezető, meghatározó hatalmai miképpen tudják kezelni a problémákat. A

kapitalizmus fejlődése a múltban sem volt töretlen és válságoktól mentes. A XX. század 1929-33-as válságának következményei lényegében beárnyékolták a század következő évtizedeit. A kapitalizmus történelmi fejlődésén végigvonult az alkotás és a rombolás, a békés fejlődés és a véres háborúk, a pozitív és a negatív változások, a fejlődés ösztönzőinek és a korlátjainak egyidejű jelenléte. Az egyes hatások méretei, földrajzi elosztása, társadalmi és gazdasági következményei időről időre változtak. A rendszer fő erőinek képességei is eltérő módon alakultak a problémák kezelésére az egyes korszakokban és térségekben. A XXI. század következő évtizedeiben, különösen az emberiség nagy problémáinak tükrében igen lényeges kérdés például az, hogy érdek és értékviszonyai alapján alkalmazható eszközei elegendők, illetve alkalmasak-e a világ számos nagy problémájának kezelésére és különösen megoldására.

A globalizációs folyamatot rendkívül bonyolulttá és ellentmondásossá teszi a világ politikai szerkezete. A fejlődést meghatározó magasan fejlett államainak, gazdasági szempontból életképtelen mini és mikro-államoknak, sokszáz-millió embert tömörítő gazdasági törpéknek, kis területű és lakosságú gazdasági óriásoknak egyidejű létezése és érdekei teszik a globalizáció folyamatát és következményeit továbbra is rendkívül sokrétűvé. Az államok száma bolygónkon valószínűleg tovább nő a XXI. században is. A XX. század elején 50 önálló állam létezett bolygónkon. 137 volt a gyarmati területek száma, s ezek 14 birodalom keretén belül léteztek³. A XXI. század első évtizedében 192 ország alkotja a világ politikai struktúráját. A birodalmak felbomlottak. Soha az emberiség modern történetében nem létezett ennyi s ilyen mértékben különböző politikai és gazdasági lehetőségekkel rendelkező állam. Soha nem volt a globálisan összesített államhatárok hossza ilyen nagy, mint a XXI. század elején. Az államhatárok új érdekstruktúrák kialakulását is jelzik, amelyekhez különböző funkciók is kötődnek. Ezek költségei és előteremtésük forrásai a globalizálódó világban sajátos problémakört képviselnek. Egyik igen lényeges kérdés, hogy a következő évtizedek során mennyiben, és milyen tényezők hatására változnak a globális hatalmi viszonyok? Egységes gazdasági és politikai hatalmi centrummá válik-e az Európai Unió, s milyen hatalmi struktúra működik majd keretei között? Miképpen hatnak a globalizáció politikai és gazdasági tényezőire az Ázsiában kibontakozóban lévő hatalmas gazdasági és politikai változások? Oroszország integrálódása a világpolitika és a világgazdaság rendszerébe milyen változásokat eredményez az eurázsiai térségben? A XX. század anélkül zárult, hogy meg tudta volna szabadítani az emberiséget a fegyveres erőszaktól. A XX. század során, becslések szerint csaknem 170 millió ember halt meg háborúk és tömeges népirtások következtében. A háborús áldozatok száma mintegy 35 millióra tehető. Ezek közül csupán a második világháború óta ötmillió ember halt meg a kis háborúk katonái vagy áldozataiként⁴. A XXI. század katonai biztonsági környezetét

³ J.A.Hobson, Imperialism. A Study. London 1902. George Allen=Unwin Ltd.

⁴ Holsti, J.K. Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648-1989. Cambridge University Press, Cambridge 1991, Ake, Claude: Why Humanitarian Emergencies Occur. UNU/WIDER, Research for Action 31.1997. We the Peoples. United

új, politikai, gazdasági, technikai, társadalmi és kulturális tényezők formálják, amelyek az elmúlt 20-25 évben illetve a hidegháború befejezése után alakult ki. Az államok közötti háborúk veszélyei nem tűntek el a nemzetközi rendszerből. Egyes elemzők a XXI. század harmincas éveire számítanak olyan globális változásokra, amelyek jelentős konfliktushelyzetet alakíthatnak ki az akkori időszak vezető hatalmai között. A beláthatóbb jövőben a hagyományos ellenfelek közti konfliktusok (pl. India és Pakisztán), a törekvések a regionális befolyás fenntartására vagy kiterjesztésére (pl. Oroszország vagy Kína) rosszul kalkulált külpolitikai lépések következményei az államközi kapcsolatokban eredményezhetnek államok közötti konfliktusokat. Ezeknél azonban sokkal nagyobbak és közvetlenebbek az államok keretei közötti konfliktusok veszélyei, amelyek adott esetben nemzetközivé szélesedhetnek. Ezek hátterében etnikai, vallási ellentétek, szeparatista törekvések állhatnak. Az etnikai konfliktusok jellegét, okait és következményeit, mint ezt pl. a Balkán példája is bizonyítja, súlyos hiba lenne egysíkúan kezelni. Az antropológiai, kulturális, társadalmi és gazdasági problémák, valamint a nemzetközi hatások szerepének és kölcsönhatásainak elemzése nélkül a legtöbb esetben lehetetlen a tényleges viszonyok megértése és a problémák kezelése. Önálló tényezőként képvisel a konfliktusok szembenálló politikai elitjének magatartása, amelyet ritkán vizsgálnak. A nemzetközi szervezetek keretében nem fordítottak az eddigiekben kellő figyelmet az etnikai problémák és a kollektív biztonsági tényezők tényleges összefüggéseire. Az ENSZ Egyetem kutatásai arra utalnak, hogy a világon mintegy 5000 olyan etnikai csoport létezik, amelyik a Világszervezet Alapokmánya alapján jogot formálhat nemzeti önrendelkezésre.

Az ENSZ napirendjén szereplő politikai kérdések között továbbra is lényeges marad a világpolitikai fejlődés egyik lényeges problémája, hogy gyenge kormányok, lassan fejlődő vagy stagnáló gazdaságok ösztönzik a szélsőséges politikai mozgalmakat, a vallási vagy politikai fanatizmust, és súlyos belső konfliktusok forrásai lehetnek bizonyos körzetekben. Felszínre hozzák a szunnyadó etnikai, nemzetiségi konfliktusokat, erősítik a nacionalizmust, különösen Közép és Kelet-Európában. Egyes ilyen konfliktusok bizonyos térségekben, pl. abban, amelyben hazánk is elhelyezkedik, könnyen és gyorsan nemzetköziesedhetnek, és regionális feszültségekké válhatnak. A belső konfliktusok különösen élesek lehetnek az ún. kudarcállamokban, amelyek olyan területeket jelentenek, ahol nincs hatékony kormány, kormányellenőrzés, s gazdasági és politikai káosz uralkodik. A XXI. század világában nem kevés az olyan országok száma, amelyek belső feszültségeik, illetve a kedvezőtlen külső feltételek hatására kudarcállamokká válhatnak. Az ilyen államok igen könnyen a nemzetközi terrorizmus szervezeti központjai, menedékhelyei, kábítószerek kereskedelmi és szervezett bűnözési bázisok lehetnek. A világpolitika egyik további, s nemcsak elszigetelt problémája a nemzetközi terrorizmus veszélyei által okozott bizonytalanság is. Ezek a tendenciák egyrészt azt valószínűsítik, hogy a nagyhatalmak közötti konfliktusok

---

Nations in the 21st Century. United Nations. New York. 2000. (

valószínűsége nem nagy a következő negyedszázadban, másrészt azonban a regionális feszültség és konfliktus góccok kezelhetősége lényeges feltétele lesz a normális és békés világfejlődés biztosíthatóságának. Ennek lehetőségeit korlátozhatják az államok érdekviszonyainak növekvő differenciálódása mellett a sokasodó szociális és gazdasági problémák, s az intézményrendszer ezekből is eredő gyengeségei.

A világgazdaság és a nemzetközi pénzügyi rendszer válságai

A XXI. század elejére a világgazdaság és a világpiac hatalmas, áttekinthetetlen és sok tekintetben kaotikus képződménnyé fejlődött, s példátlan méretekben emelkedett a munka termelékenysége. A bruttó világtermék 1900-2000 közötti évszázad során több mint tizennyolcszorosára nőtt, s egy főre számítva csaknem ötszörösére (4,72) emelkedett. 1900-ban valamivel több mint másfél milliárd ember, 2000-ben már ennek négyszerese élt bolygónkon, s 2050-re további 50%-kal több ember osztozik majd a jövedelmeken, a természeti erőforrásokon és keresi boldogulásának útjait. A világnak 2000-ben két munkahétre volt szüksége ahhoz, hogy az 1900-ban termelt bruttó világterméknek megfelelő értéket előállítsa. A növekedés a XXI. században tovább folytatódik. 2015-ben valószínűleg egy munkahét is elég lesz az 1900-as árú- és szolgáltatástömeg előállításához, s a XXI. század közepe táján egy-vagy két munkanapra lesz majd ehhez szükség.

A globalizáció jelene és jövője szempontjából különösen lényeges a nemzetközi pénzügyi rendszer, amelynek Magyarország is részévé vált a rendszerváltás nyomán. A rendszer kifejlődése és gyors bővülése hátterében a nemzeti gazdaságokban végbement jelentős átalakulás áll: a reálgazdaság és a papírgazdaság növekvő mértékű szétválása.

A pénzügyi rendszer a pénzpiacok, tőzsdék, intézmények és műveletek nemzetközileg összefonódó hálózatoként működik. A nemzetközi pénzügyek globalizálódása ösztönözte a részvényekben, kötvényekben és bankbetétekben, valamint külföldi működő tőkében fekvő befektetés állomány történelmileg példátlan mértékű megnövekedését is. Ennek nagysága 2007-re megközelítette a 200 ezer milliárd dollárt. Ez a világkereskedelem többszöröse és több mint négyszer akkora mint a világ évi bruttó termelése. Jogos az a félelem, hogy ilyen hatalmas volumenű pénztőke a lényegében liberalizált globális pénzpiacok világában óriási veszélyek forrása lett. Példátlan méreteket öltött a pénz és értékpapír piacok napi forgalma is: ez napi 3,2 billió (3200 milliárd) dollár, kétszerese az 1998-asnak.

A nemzetközi pénzügyi rendszer jellemzői a következőkben foglalhatók össze:

1. Miközben a pénz kibocsátása állami keretek közötti tevékenység, a pénz tulajdonosai és használói, az adósok, a hitelezők és a befektetők, valamint a

pénzügyi rendszer intézményei hatalmas, sok tekintetben összefonódott hálózattá fejlődtek, amelynek belső folyamatai áttekinthetlenné, ellenőrizhetlenné és szabályozhatatlanná váltak.

2. A pénzügyi műveletekben születő innovációk, amelyeket főként a spekulációs törekvések ösztönöznek, igen gyorsan terjednek, és alkalmazásuk rövid időn belül globális méreteket ölt. A tőzsdei műveletek, árfolyammozgások és zavarok szorosan összekapcsolódnak. Ez nemcsak a pénz "nagykereskedelmében", hanem kiskereskedelmében is növekvő mértékben jellemző.

3. A kockázattal, a pénzpiaci válságokkal, zavarokkal kapcsolatos globális hatások igen gyorsan áterjednek a különböző "nemzeti" piacokra, és ezek kezelése gyakran már nem lehetséges többé csupán nemzeti eszközökkel.

4. A liberalizáltság és a globalizálódás aláásta a kormányok képességét arra, hogy bevételeik és kiadásaik nagyságáról és szerkezetéről a külső hatások lehetséges következményeinek figyelembevétele nélkül döntsenek. A hagyományosan értelmezett adózási szuverenitás különösen a leginkább globalizálódott kis országokban "elveszett". Mindez azt is jelenti, hogy a teljes foglalkoztatottság fenntartásához szükséges "nemzeti" monetáris és fiskális politikák vagy teljesen lehetetlenné, vagy rendkívül nehézé váltak.

5. Az E-pénz, vagyis a nemzetközi hitelkártyák és más az elektronikára épült eszközök globális használatának terjedése növekvő mértékben nehezíti az államok ellenőrzési lehetőségeit a pénzforgalom felett.

6. A globális fúziók és akvizíciók nyomán tovább bővül a hatalmas univerzális pénzügyi konglomerátumok köre, amelyek tevékenysége földrajzi és műveleti szempontból egyaránt globális. Mindezek nyomán csökken a különbség a bankbázisú és pénzpiaci bázisú modellek között.

7. Globalizálódnak a felügyeletekkel, ellenőrzéssel kapcsolatos szabványok. Nő annak igénye, hogy a pénzügyi műveletek átláthatóbbá váljanak.

8. A nemzetközi pénzügyi rendszer multilaterális szervezetei nem képesek a problémák kezelésére és a rendszer megfelelő szabályozására. Új követelmények fogalmazódnak meg a nemzetközi pénzügyi szervezetekkel kapcsolatban a globális biztonság erősítése érdekében. Nemcsak a 2008. év pénzpiacai eseményei, hanem az elmúlt két évtizedben lezajlott mintegy 20-22 állam pénzügyi válságai nyilvánvalóvá tették, hogy sem a nemzetközi pénzügyi szervezetek, sem pedig az államok központi bankjai nem rendelkeznek megfelelő eszközökkel és kompetenciával arra, hogy a világgazdaság pénzügyi rendszerében végbemenő hirtelen zavarokra, válságokra - különösen akkor, ha ezek az USA-ban kezdődnek - megfelelő választ adjanak, s az elkerülhetetlen helyi vagy regionális pénzügyi válságok globalizálódását kizárják. Ezek következményei nemcsak a kamatláb és az árfolyamok alakulását, hanem az államok gazdasági teljesítményét is meghatározó módon befolyásolják, és sokoldalúan hatnak a lakosság jövedelmeinek alakulására is.

A demográfiai tényezők, a foglalkoztatottsági válság és a deruralizáció

A XXI. századra vonatkozóan előre jelezhető globális változások között Magyarország számára is igen lényeges a demográfiai tényezők alakulása. Ezek természetesen szorosan kötődnek a nemzeti határokhoz, azonban a múlthoz képest sokkal nagyobb mértékben vannak kitéve a globális tényezők hatásának is. Európa helyzetét, s ennek keretében Magyarországot is sokoldalúan érintik a "népesedési polarizáció" következményei. Erre annak nyomán kerül sor, hogy a világ népessége növekedésének döntő része kb. 95 százaléka a következő évtizedek során a XXI. század szegényebb országaiban megy végbe. A mai fejlett világ mindezek nyomán a világ lakosságának kb.10%-át teszi majd ki 2050 körül. Ezen belül, a következő harminc esztendő során évente várható mintegy 78 millió új földlakó közül kb. 40 millió 5 országban látja meg a napvilágot, Indiában, Kínában, Pakisztánban, Indonéziában és Nigériában. Ez a XXI. század talán leglényegesebb kihívása. Globális méretekben a világ népessége növekedésének lassulása folytatódik. A XXI. század ötvenes éveire valószínűleg befejeződik a világon az átmenet egy új demográfiai korszakba, és lezárul egy többszáz-éves ciklus.⁵ Az átmenet az új szakaszba a fejlett ipari országokban lényegében a XX. században végbement, sőt egyes fejlődő országokban is megkezdődött⁶. A következő fél évszázad során az Európai Uniót alkotó térség népessége valószínűleg 40-50 millióval csökken.⁷ A közép és kelet-európai országokban a csökkenés még

---

⁵ E ciklus kezdeti szakaszában, 1797-ben jelent meg Malthus híres tanulmánya az "Essay on Population". Megállapításairól, ezek realitásáról, jóslatainak beteljesüléséről, illetve tévedéseiről lényegében azóta is vitatkoznak a társadalomtudósok. Malthus maga az angliai viszonyokban és a francia forradalomban látta a demográfiai robbanás főbb társadalmi következményeit. Jóslata az éhség, az alultápláltság növekedéséről, a népesség növekedésének és az anyagi javak előállításának egyenlőtlen versenyéről Angliában nem teljesült. Azokban az országokban, pl. Írországon, amelyek nem voltak képesek a termelés és a termelékenység növelésére, ahol az urbanizáció is lassabb és ellentmondásosabb volt, az éhes szájak gyors növekedése tragikus problémákat okozott. A XXI. század elején sok fejlődő ország számára megoldhatatlan problémák forrása a gyors népszaporulat.

⁶ Az 1960-as években a föld népessége évi átlagban 2%-kal nőtt. A legjelentősebb abszolút növekedésre a 80-as években került sor, évi 86 millió főre. A 60-as években egy fejlődő országbeli nő átlagosan 6 gyereket szült fogamzóképes korában. A század végére ez háromra csökkent. A csökkenés az életmód megváltozásának és a fogamzásgátlók használatának volt betudható. A fejlődő országok jelentős részében a különböző felekezeti tilalmak ellenére nőtt a fogamzásgátlók használata. A fejlett ipari országok 70%-os arányával szemben az afrikai nőknek még mindig csak 20%-a használ fogamzásgátló szereket.

⁷ Azoknak a 65 éven felülieknek kétharmada, akik a világon eddig éltek, ma él. A világ legöregebb országa Svédország ahol a lakosság 18%-a 65 éven felüli. Az átlagos európai nő, aki fogamzóképes kora, átlagban 1,7 gyereket szül. A népesség újretelmeléséhez 2,1 gyerekre van szükség. Ha a német születési arányok a mai szinten maradnak, 1,3 gyerek, a német lakosság 300 éven belül kihal. Írország és Izland az a két ország Európában, ahol elegendő gyerek születik a lakosság szintjén tartásához. A legkevesebb gyerek Olaszországban születik. Az európaiak ma a világ lakosságának 10%-át teszik ki 2050-ben 4%-ra zsugorodnak. 2020-ra a 65 éven felüliek aránya felülmúlja a 14 éven alúliakét Európában. A férfiak várható élettartama

nagyobb lehet. A XXI. század második felében a demográfiai átalakulás globálisan is jellemzővé válik. A változások folyamatában világ országainak többségében jelentős mértékben átalakul a lakosság korösszetétele is.

A mai fejlődő világban a munkaképes korúak száma a népesség körében jelentősen megnő, és csökken a mai fejlett államokban. A fejlődő világban a munkaképes korúak számára csak gyors és kedvező szerkezetű gazdasági növekedés és ezzel összefüggő munkahelyteremtés mellett lehet majd megélhetési lehetőségeket biztosítani.

Részen a demográfiai változásokkal függ össze a településrendszer átalakulása is. 100 évvel ezelőtt a világ lakóinak négyötöde falusi településeken élt. A 2008-ra arányuk 50% alá süllyedt, és tovább csökken. A folyamat a világ fejlődő térségeiben inkább jellemezhető deruralizációként, mint klasszikus értelemben vett urbanizációs folyamatként, jóllehet egyes szakemberek a "szuperurbanizáció" korszakának tekintik a kialakuló szakaszt.

A tudásalapú gazdaság és társadalom kibontakozása

A globalizáció jövője tekintetében döntő változás az is, hogy a világ olyan fejlődési szakaszban van, amelyik átmenet a tudásbázisú gazdaság és társadalom korszakába. Az OECD egyik dokumentuma a tudásalapú gazdaságot olyannak tekinti, amelyik "közvetlenül a tudás és az információ termelésén és elosztásán alapul"⁸. Nyilvánvaló, hogy minden szervezett gazdasági tevékenység az emberiség eddigi történetében valamilyen tudásra és információra épült. A XXI. század elején azonban jelentős minőségi és mennyiségi változások jellemzik a fejlődést. Ezek között különösen a következőkre hívom fel a figyelmet:

- a tudomány közvetlen termelési tényezővé vált, s az emberiség eddigi történetében élt és működő tudósok 95%-a ma él és dolgozik;
- hatalmas tömegű ismeret és a társadalmi és gazdasági fejlődés szempontjából hasznos tudás halmozódott fel a természetről, a társadalomról és az emberről;
- az információs forradalom nemcsak lehetővé tette, hanem gyorsabbá és olcsóbbá is az új ismeretek összegyűjtését, tárolását, feldolgozását és terjesztését;

---

az EU-ban 80 a nőké 82 és fél év. A hatvan éven felüli férfiak kevesebb mint 5%-a munkaképtelen. Minimálisan évi 1,5%-os egy főre jutó GDP növekedésre van szükség a jelenlegi szociális terhek viteléhez a következő 50 év során. A 65 éven felüliek egészségügyi kiadásai négyszer nagyobbak, mint a 65 éven aluliaké. Az EU lakosságának 80%-a elfogadja azt, hogy az időskorúak eltartása társadalmi kötelesség.

⁸ OECD: The Knowledge Based Economy OECD/GD 96 102.p.7

- az új hasznos ismeretek növekvő hányada a nagyvállalatok „magántulajdona”, s ugyancsak üzleti vállalkozás a modern elektronikus információs hálózatok túlnyomó része is;
- a hagyományos iskolarendszer képtelen a növekvő volumenű tudástömeg átadására. Új típusú munkamegosztás kialakulása folyik e téren az oktatási rendszer különböző szintjei között. A tömegméretűvé váló felsőoktatás ennek egyik szükséges láncszeme;
- a régi szakismeretek minden korábbinál gyorsabban elavulnak, új szakmák tömegei jelennek meg, s a régiek is átalakulnak;
- a tudományos és technikai fejlődés állandóan új iparágakat, új szolgáltatásokat szül, s átalakítja a hagyományos tevékenységeket minden szektorban;
- az államok és a vállalatok innovációs képessége a nemzetközi verseny igen fontos tényezője lett;
- a tudásalapú fejlődés átalakítja az állami tevékenységeket is a hadviseléstől az adminisztrációig;
- hatalmas technikai átalakulás ment végbe az illegális tevékenységekben is, a bűnözéstől a terrorizmusig.

Az említettek ellenére az a véleményem hogy a tudás „félretolja” vagy lekörözi a tőkét vagy a munkaerőt a gazdasági folyamatban, illetve, hogy azokkal, mint önálló tényező szembeállítható, megalapozatlan. A tudást nem lehet alkalmazni a termelésben beruházások és dolgozók nélkül. A beruházásoknak igen gyakran éppen az a funkciója, hogy alkalmazzák az új ismereteket a termelési folyamatban. Egyes nemzetközi szervezetek a 90-es évek óta összehasonlítják a fizikai tőkébe és a tudásba eszközölt befektetéseket. Ez utóbbi kategóriába sorolják az oktatási, valamint a kutatási és fejlesztési ráfordításokat. Az OECD országokban a fizikai tőkére eszközölt befektetések összességében két és félszer nagyobbak voltak, mint a „tudásba” eszközöltek az 1990-es években. Ami a növekedés ütemének összehasonlítását illeti, a tudásba eszközölt befektetések gyorsabban nőttek a fizikai tőkébe eszközöltekénél. Az is nyomon követhető, hogy a munkaerő körében gyorsabban nő a kereslet felsőfokú végzettségűek, mint egyéb kategóriák iránt.⁹

A szociális viszonyok és trendek

A globalizációs folyamat hatására, a társadalmak egyre inkább három csoportra tagozódnak. Az egyik a „globalizáltak” csoportja. Ezt a Világbank szakemberei egy új, kialakulóban lévő “globális középosztályként” emlegetik, amelynek “létszámát” 400 millióra becsülik. Ennek kereteit az egy főre számított jövedelemszint alapján határozták meg. Ebbe tartoznak a csaknem 70 000

⁹ Investments in Tangibles and Knowledge. The Knowledge based economy: A set of facts and figures OECD. Paris, 1999. P.4.

transznacionális társaság több mint 800000 vállalatának tulajdonosai, részvényesei, dolgozói, a velük kapcsolatban álló sokmillió beszállító vállalkozó és a különböző elosztó hálózatok emberei, a politikai, gazdasági, katonai hatalmi elíttek, a társadalmak olyan képzettséggel rendelkező tagjai, akik ennek alapján nemzetközi szempontból is mobilak. A másik végletet azok alkotják, akik a globalizációból, annak kedvező hatásaiból gyakorlatilag tartósan vagy végérvényesen kirekednek, a parasztság széles rétegei, a szakképzetlenek, a mezítlábas kapitalisták és a mezítlábas értelmiségiek. Egyértelműen megfogalmazható, hogy a legnagyobb és legnehezebb feladat a szegénység csökkentése. Számottevően nőttek a világgazdaságban az államok közötti fejlettségi szintkülönbségek és az államok keretei között is az egyenlőtlenségek. Soha nem voltak ilyen hatalmas különbségek és szakadékok államok között a méreteket, a jövedelem és vagyonmegoszlás, a gazdaság, a tudomány és a technika fejlettségét illetően. Gazdaságtörténeteszek számításai szerint a jövedelmek különbsége a leggazdagabb és legszegényebb ország között évszázadok óta nő. Legszegényebb és leggazdagabb ország átlagjövedelme 1820 3:1, 1913 35:1, 1950 44:1, 1973 72:1, 2002 82:1.

Az egyenlőtlenségek növekedésének egyik kegyetlen kifejeződése a tömegnyomor. A XXI. század elejére annak ellenére súlyos globális problémaként és lényeges kihívásként maradt a szegénység, hogy egyes országokban nem jelentéktelen eredmények születtek a nyomor legrosszabb formáinak mérséklésében. A világ több térségében, pl. a rendszerváltó országokban nőtt is a szegények száma és aránya. A világ lakóinak több mint fele kevesebb, mint napi két dollárból él. Több mint 1,2 milliárd embernek napi átlagos jövedelme 1 dollárnál kevesebb. Globális méretekben, a fejlett államokban élő egymilliárd embernek jut a földön realizált jövedelmek 60%-a, s 3,5 milliárdnak a jövedelmek 20%-a. A hatalmas méreteket öltő nyomor lehetetlenné teszi minden más probléma megoldását, illetve enyhítését is.¹⁰ A nyomorúságban élő országokban a fegyveres konfliktusok valószínűsége is nagyobb. A szegénység csökkentésében az eddigi eredmények csupán két országban, Kínában és Indiában biztatóak. Ezekben az államokban lényegében a gyors gazdasági fejlődés által teremtett munkalehetőségek révén csökkent a szegénység, és bizonyult sikeresnek az éhezők számának csökkentése is

A világ szegényeinek 75%-a falusi körzetekben él, s döntő többségüknek alapvető megélhetési forrása továbbra is a mezőgazdaság. Ezek a törpebirtokosok, a földnélküli mezőgazdasági bérmunkások, a nomád pásztorkodással foglalkozók többsége és különböző marginalizált népcsoportok. A mezőgazdaságból élők jövedelmeinek növekedése segítheti a falusi szegénység más rétegeinek, a kézművesek, a „mezítlábas” szolgáltatók és a bérmunkások jövedelmeinek növekedését is.

A szegények és a jómódúak között alakult ki egy ún. közbenső réteg, amelyik mindkét irányba mozoghat: globalizálódhat, vagy a kint rekedtek közé kerülhet. A globalizáció társadalmi következményei az élet minősége

---

¹⁰ We the Peoples. United Nations in the 21st Century. United Nations. Report of the Secretary General. New York. 2000. P. 19

szempontjából is lényegesek. Ezekről függ ugyanis azoknak a modern javaknak és szolgáltatásoknak (beleértve az egészségügyi szolgáltatásokat is) hozzáférhetősége, amelyek a föld lakóinak helyzetét meghatározzák. Vitathatatlan, a fentiek miatt is, hogy ha a döntően a nyugati világ által befolyásolt intézmények és a mögöttük lévő gazdasági és politikai érdekstruktúrák nem lesznek képesek érdemi változások kezdeményezésére és érvényesítésére, a hatalmas és növekvő egyenlőtlenségek csökkentése, a szegénység legrosszabb formáinak felszámolása terén, a világ súlyos társadalmi konfliktusok színterévé válhat. A magyar társadalom a XXI. században sokkal közvetlenebb módon fogja érzékelni EU-tagsága révén is a globális változások hatását.

Amikor a társadalmak nem képesek a helyzetek és új feltételek racionális mérlegelésére, és a kiábrándultság dominál a remények és várakozások felett, a globalizáció növeli a társadalmi feszültségeket. A XX. század vége óta a civil társadalomban különösen aktívvá váltak a globalizációval szembenálló mozgalmak. Globalizációellenességük több forrásból táplálkozik. Az egyik a szembenállás a piaci civilizáció érdek és értékviszonyaival. A globalizáció ellenességben kifejezésre jut a félelem attól is, hogy súlyos kárt okoz a helyi kultúráknak. Sokan a nemzeti populizmus alapján állva a globalizációt idegen értékrend kifejeződésének tekintik, amelyeket bizonyos erők felülről kényszerítenek rájuk. Tehetetlennek érzik magukat e hatásokkal szemben. A szembenállás olyan objektív folyamatokat is kifejez, mint a globalizáció hatása a társadalmak szerkezeti tagozódására, amelyik bizonyos tekintetben „felülírja”, de nem szünteti meg, a hagyományos viszonyokat sem.

Az ökológiai válság

A multilaterális szervezetek napirendjén szereplő és megoldandó kérdések között különlegesen fontos az ökológiai válság kezelésének, mérséklésének és elhárításának feladata, a környezeti problémák sokasodása. A XX. század során a természeti környezet hatalmas átalakulást okozó hatásoknak volt kitéve. A föld népessége megnégyszereződött, a világtermelés nyolcszorosára emelkedett.¹¹ Szükségessé vált ezért annak világos megfogalmazása, hogy mi nem tekinthető fenntartható fejlődésnek. A fenntarthatóság koncepciója előtérbe tolta az eddigi fejlődési modellek sokoldalú kritikáját, amelyért jelentős mértékben a profitérdekek és a piaci feltételek voltak felelősek. A feltételezések szerint az emberiség társadalmi-gazdasági tevékenységének hatása a bioszférára elkerülhetetlenül tovább nő. A világ lakosságának 2050-ig előre jelzett mintegy 50%-os növekedésének következményei, a szuperurbanizáció: a településrendszer átalakulása, a trópusi erdők irtása, a természeti katasztrófák szaporodása, még intenzívebbé teszik a föld éghajlati viszonyainak, arculatának átalakítását és növekvő mértékben járulnak hozzá a környezet szennyezéséhez, a természeti

¹¹ We the People. Report of the UN Secretary General to the Millennium Assembly. United Nations. New York, 2000. P. 9

erőforrások szűküléshez. A világ agrárszektorának, erdő és halgazdaságának teljesítőképessége meghatározó módon függ az ökológiai rendszer fenntarthatóságától. Jelentős hatással van ennek folyamata a népesség egészségügyi viszonyaira is. Különösen lényeges problémává válhat a világ édesvíz készleteinek növekvő szűkössége. A becslések szerint 2025-re a világ akkori 8 milliárdra becsülhető népességének 35%-át fenyegeti vízhiány. Az ökológiai szempontból fenntartható fejlődés alakulásában két kérdéskör különösen fontossá válik. Az egyik az, hogy a gazdálkodó szervezetek, a vállalatok illetve az egyének mennyire lesznek képesek a jövőben, a múlthoz hasonlóan áthárítani környezetromboló tevékenységük költségeit a társadalomra. Ha ezt nem tudják megtenni, folyó gazdálkodásuk, életvitelük költségei növekednek, mert azokat nem lehet többé externalizálni. A másik fenntartható fejlődés egyik alapkérdése, a generációk közötti felelősség társadalmi-gazdasági értelmezése és realizálhatósága. A fentiekén kívül igen lényeges feladat a társadalomtudományok számára a társadalom és a természet kapcsolatrendszerének komplex és a gyakorlati cselekvés, a vállalatok és az állami gazdaságpolitikák szemszögéből is hasznosítható értelmezése.

Összefoglalva:

A multilaterális rendszer a XXI. század elejére sajátos útelágazáshoz érkezett. Azok a hatalmi koalíciók, politikai konfrontációk és tényezők, amelyek formálásában és működésében a hidegháború időszakát jellemezték, a XX. század végére megszűntek. Véget ért a hidegháború időszakát követő globális optimizmus is, amelyik arra számított, hogy a kialakuló új világrend a jog, a béke és a globális jólét időszakának kezdete lesz. Többé-kevésbé egyértelmű, hogy a világfejlődés eddigi útjának folytatása globális politikai, szociális és környezeti tragédiák egész sorát eredményezheti. A 2000. szeptemberi globális ENSZ csúcs, ennek „follow up” jellegű tanácskozásai 2005-ben, az ENSZ, a Világbank, a Nemzetközi Valutalap hatvanadik évfordulója ajánlásainak meglehetősen vérszegény jellege, a WTO dohai fordulójának problémái és kudarcai azt tükrözték, hogy az érdekek különbözősége és esetenkénti növekvő eltérései miatt, csak igen lassan lesz képes a multilaterális rendszer a globális változásokhoz igazodni. Egyes szakemberek, politikusok, de főleg a világ vezető közvélemény formáló propagandistái azt a következtetést vonták le, hogy a multilateralizmus általában válságba, s a világ a kaotikus viszonyok új állapotába jutott, amelyre egyre inkább az unilaterális lesz jellemző. Az államok hivatalos megnyilatkozásai nem voltak ennyire pesszimisták. Sajátos egyetértés alakult ki abban, hogy szükségessé vált az egész nemzetközi együttműködési rendszer felülvizsgálata és reformja. Ennek adott hangot Ban Ki Mun is az ENSZ vezető tisztségviselői előtt tartott beszédében. Továbbra is tény, hogy a világ aligha lenne képes minőségileg új multilaterális szervezetek létrehozására. 2008-ra ismét nyilvánvalóvá vált, hogy a multilaterális rendszer reformja nem képzelhető el gyors és radikális intézkedési csomagként. A

világ hosszú távú, a szükségleteit, a lehetőségeket s a feladatokat és az operatív intézkedések sorozatát összehangoló átfogó program megvalósítása nem lehetséges a jelenlegi globális hatalmi és érdekviszonyok mellett. Valószínűleg általában a kis lépések és az egyes területek közötti jelentős különbségek jellemzik majd a reformokat. A jövő szempontjából különösen jelentős lehet az EU, s néhány fontos fejlődő ország pozitív szerepe a multilaterális rendszer globális szerepének erősítésében és a komplex módon értelmezett globális biztonság erősítését jobban szolgáló jövőjének formálásában. Azt sem tartom kizártnak, hogy az Egyesült Államok 2009-ben hatalomra lépő új kormányzata elődeinél sokkal pozitívabb szerepet fog játszani a multilaterális rendszer hatékonyságának növelésében. Magyarországnak, mint viszonylag kis országnak a jelenleginél sokkal aktívabb szerepet kellene és lehetne is vállalnia a nemzetközi együttműködés globális multilaterális rendszerében, különösen azokon a területeken, amelyek legközvetlenebbül kapcsolódnak hazánk jövőjének formálódásához.